

TRZY APOKRYFY SYRYJSKIE*

(przekład z j. syryjskiego, wstęp i komentarz Witold WITAKOWSKI)

Treść: 1. Apokryficzny *List Jakuba do Kwadratusa*; 2. Korespondencja Longinusa z Augustem na temat Trzech Króli; 3. Świadectwa Ursyniusza.

1. Apokryficzny *List Jakuba do Kwadratusa*

*List Jakuba biskupa Jerozolimy do Kwadratusa (Clavis 308)*¹ znany jest z dwóch wersji, syryjskiej i ormiańskiej. Wersja ormiańska została opublikowana przez J. Dasziana w 1896 r.,² zaś syryjska w 1904 przez Ignacego Efrema II Rahmani'ego, patriarchę syryjsko-katolickiego († 1929).³ Rahmani użył do swej edycji tylko jednego rękopisu, należącego do biblioteki patriarchalnej w Szarfe w Libanie. Był to odpis tekstu z "sat vetusto codice",⁴ z którego to określenia możemy jedynie wnioskować że manuskrypt ten pochodził sprzed 19-ego wieku. Nie wydaje się, by w bibliotekach europejskich zachował się jeszcze inny rękopis zawierający nasz utwór.

Tekst ormiański *Listu* został przełożony na niemiecki przez P. Vettera,⁵ następnie zaś przedrukowany przez Felixa Haase'go i Roelofa van den Broek'a w ich pracach z 1925⁶ i 1988 r.⁷ Wersja syryjska jak dotąd przełożona została jedynie na łacinę, przez

* Teksty ze skróconym komentarzem i wstępem ukazały się w I tomie *Apokryfów Nowego Testamentu*, pod red. M. Starowieyskiego, Kraków: WAM 2002.

¹ I.M. GEERARDS, *Clavis apocryphorum Novi Testamenti*, Turnhout 1992, 188n.

² *Die Lehre der Apostel, das apokryphe Buch der Kanones, der Brief des Jakobus an Quadratus und die Kanones des Thaddäus: Untersuchungen und Texte*, von P. Jakob Daschean, Wien 1896 (*non vidi*). Przekład (niemiecki) tytułu za recenzją P. Vetter'a w: *Litterarische Rundschau für das katholische Deutschland* 22 IX 1896, 257-263; tamże przekład tekstu ormiańskiego, s. 259n (*non vidi*).

³ *Collectio documentorum hactenus ineditorum ex codicibus syriacis*, ed. Ignatius Ephraem II Rahmani (Studia Syriaca [1]), Scharfe (Liban) 1904, tekst syr. s. 1-2, przekład łac. s. 1-2. ;

⁴ Ten ostatni był przechowywany w kościele w miejscowości Modiad, w rejonie Tur Abhdin, Rahmani, *op. cit.* s. 53. Należy wątpić, czy rękopis ten przetrwał prześladowania chrześcijan syryjskich i ormiańskich przez nacjonalistów tureckich w okresie I wojny światowej, połączonej z dewastacją ich dziedzictwa kulturowego.

⁵ Zob. n. 2, s. 259n.

⁶ F. HAASE, *Altchristliche Kirchengeschichte nach orientalischen Quellen*, Leipzig 1925, 41n.

jej wydawcę I.E. Rahmaniego.⁸ Jak wynika z analizy porównawczej wersja ormiańska zachowała tekst lepszy.

Badania nad *Listem Jakuba* nie są zaawansowane. Poza uwagami samego wydawcy na temat pochodzenia rękopisu oraz odnotowaniem istnienia apokryfu w monografiach historii literatury syryjskiej Rubensa Duvala i Antona Baumstarka,⁹ wymienić można jedynie wspomniane prace F. Haase'go¹⁰ i R. Van den Broek'a.¹¹

Zdaniem Haase'go autor naszego *Listu* znał *Apologię Kwadratusa* (do ces. Hadriana, ca 124 r. n.e.),¹² lub raczej tylko imię apologety, ten bowiem, nazywany przez Hieronima "ucznem apostołów", będąc biskupem Aten nic z Rzymem nie miał wspólnego.¹³ Haase zwrócił też uwagę na to, że cesarz Tyberiusz jest przedstawiony jako sprzyjający chrześcijanom, podobnie jak w syryjskiej *Nauce Addaja* (połowa V w.).¹⁴ Także Piłat nie jest traktowany jako wróg chrześcijan, zaś Gamaliel wydaje się jeszcze nie skłaniać ku wierze chrześcijańskiej, jak w innych apokryfach. Haase wyciąga stąd wniosek że *List* powstał około 300 r. n.e., jego autorem zaś jest "ein Heidenchrist", który podkreśla że Bóg odebrał kapłaństwo Żydom i dał je chrześcijanom.

Innego zdania jest R. van den Broek. Według niego *List Jakuba* zawiera szereg elementów, które wskazują że powstał on w środowisku judeochrześcijańskim. Przede wszystkim sam autor *Listu*, Jakub biskup Jerozolimy, ukazany jest jako głowa całego Kościoła, z racji czego utrzymuje korespondencję z jego najważniejszymi ośrodkami. Podobnie rzecz przedstawiona jest w *Pseudo-Klementynach*. Jakub występuje tam jako najważniejszy rangą w Kościele, rola zaś Pawła jest pomniejszona. W wersji ormiańskiej *Listu Jakuba*¹⁵ jest nawet mowa o tym że Paweł był "towarzyszem i współpracownikiem" Jakuba w Tessalonicach.

R. van den Broek zwrócił uwagę na jeszcze jeden problem który ma znaczenie dla źródeł naszego apokryfu. Chodzi tu o imiona starszych żydowskich, którzy "wyznali

⁷ R. VAN DEN BROEK, "Der Brief des Jakobus an Quadratus und das Problem der judenchristlichen Bischöfe von Jerusalem (Eusebius, HE IV,5,1-3)", w: *Text and Testimony: Essays on New Testament and Apocryphal Literature in honour of A.F.J. Klijn*, ed. by T. BAARDA & al., Kampen 1988, 56-65.

⁸ Zob. wyżej, n. 3.

⁹ R. DUVAL, *La littérature syriaque*, Paris 1907³, 105; A. BAUMSTARK, *Geschichte der syrischen Literatur: mit Ausschluß der christlich-palästinensischen Texte*, Bonn 1922, 69.

¹⁰ *Op. cit.* w n. 6, s. 43.

¹¹ Zob. n. 7.

¹² Zob. Z.J. KRASZEWSKI, s.v. w: *SWP* s. 256.

¹³ Nie jest jednak zupełnie wykluczone że biskup Aten znany Hieronimowi i apologeta to dwie różne osoby (*The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. F.L. CROSS & E.A. LIVINGSTONE, Oxford 1988² (= 1974), s. 1149).

¹⁴ Zob. *Nauka apostoła Addaja: wstęp, przekład z języka syryjskiego...* W. WITAKOWSKI, *STV* 22(1984) nr 2, 206. Trzon *Nauki Addaja*, korespondencja Abgara króla Edessy z Jezusem, pochodzi z przełomu 3/4 w.

¹⁵ Wersja syryjska została, jak się wydaje, w tym miejscu ocenzurowana. Przekład tego fragmentu z wersji ormiańskiej podajemy w przypisie 17 do przekładu.

Chrystusa" Otóż zgadzają się one z imionami sześciu (nr. 9-13, 15)¹⁶ jerozolimskich biskupów "z obrzezania" wymienionych przez Euzebiusza w jego *Historii Kościelnej* (IV,5,3). Nie wiadomo dokładnie, z jakiego źródła korzystał w tym miejscu Euzebiusz, wydaje się jednak że było ono judeochrześcijańskie.

Z listą Euzebiusza związany jest problem liczby biskupów, która nie bardzo jest zgodna ze zbiorczo im przypisywanym okresem episkopatu. Według historyka drugi biskup Jerozolimy, Symeon, został ukrzyżowany za Trajana, zaś linia biskupów judeochrześcijańskich skończyła się w okresie powstania BarKochby. W rezultacie aż 13-u biskupów przypada na okres 26 lat między rokiem 107-ym a 132-im. Problem ten próbowano rozwiązać na różne sposoby. Ostatnio przeważa opinia że nie mamy tu do czynienia z rzeczywistą sukcesją episkopalną Jerozolimy, lecz z listą 12 prezbiterów którzy wedle wczesnej tradycji kościelnej funkcjonowali jako kolegium przy urzędzie biskupa, z którego, gdy taka konieczność zaistniała, wybierano następcę na katedrę.¹⁷ Możemy tu dodać że lista imion prezbiterów gminy jerozolimskiej, którą Euzebiusz miał w ręku, była zapewne napisana po aramejsku. Być może nie zrozumiał jej w pełni potraktował ją jako listę następujących po sobie biskupów.

List Jakuba, a konkretnie podane w nim imiona starszych żydowskich, którzy uwierzyli w Jezusa Chrystusa i zostali ochrzczeni, wydają się potwierdzać hipotezę o kolegium prezbiterialnym, jak również autentyczność samej listy. Autor *Listu* musiał znać ją niezależnie od Euzebiusza, trudno bowiem wyobrazić sobie by zaczerpnąwszy ją od ojca historii kościelnej wybrał na towarzyszy Jakuba nie pięć pierwszych lecz pięć ostatnich imion. Ponadto, zdaniem Van den Broecka, nie uznałby chyba za stosowne pozbawić ich tytułu biskupiego, poświadczonego przecież autorytetem wielkiego historyka.

Trudno jest określić wiek naszego apokryfu, a późna - bo nowożytna - podstawa rękopiśmienna nie daje nawet wskazówki co do akceptowalnego *terminus quo ante*. F. Haase zaproponował lata ok. roku 300-ego. W świetle związków z wątkami zawartymi w *Nauce Addaja* (n.p. postać Tyberiusza), w które do poł. 5-ego w. obrastał znany Euzebiuszowi (*Hist. Kośc.* 1,13) pierwotny tekst korespondencji Jezusa z Abgarem, nie będziemy dalecy od prawdy proponując jako epokę powstania *Listu* okres ok. 400 r. Pewne elementy jednak, jak wspomniana lista starszych żydowskich którzy przyjęli chrześcijaństwo, są z pewnością wcześniejsze.

Jako miejsce powstania naszego apokryfu można zasugerować szeroko pojętą Syrię (może z wyłączeniem centrów hellenistycznych takich jak np. Syria Prima z Antiochią) lub Mezopotamię. Wyżej wspomniane edesseńskie wątki literackie, które mogłyby również sugerować Edesę jako miejsce powstania *Listu*, odgrywają tu chyba mniejszą rolę. Autor *Listu* mógł je przecież poznać poza Edesą, w samym zaś mieście ortodoksja, po okresie zmagania z marcjonitami, bardesanitami i innymi hete-

¹⁶ Według wersji ormiańskiej. W gorzej zachowanym tekście syryjskim piętnasty na liście, Juda, został pominięty.

¹⁷ J. Daniélou, w: J. DANIELOU & H. I. MARROU, *Historia Kościoła*, t. I: *Od początków do roku 600*, (przeł. M. Tamowska), Warszawa 1986, 52.

rodoksyjnymi grupami, w tym zapewne i z judeochrześcijanami, już przypuszczalnie odniosła zwycięstwo absorbując większość członków wspomnianych grup konkurencyjnych. Centra judeochrześcijańskie istniały oczywiście również poza Syrią, także w Rzymie, miasto to możemy jednak wykluczyć z rozważań, jako że autor *Listu* ma o nim dość mętne wyobrażenie, zwłaszcza na temat dostępu tam chrześcijan do cesarza. Przyjęcie zaś Syrii jako miejsca pochodzenia *Listu* pozostaje w zgodzie z sugerowanym poniżej językiem oryginału.

Zarówno I.E. Rahmani jak i R. van den Broek uważali że wersja ormiańska może być przekładem bądź z greckiego bądź z syryjskiego,¹⁸ ale nie opowiedzieli się za żadną z alternatyw. Wydaje się jednak że można podać kilka argumentów na rzecz hipotezy o oryginale syryjskim. Po pierwsze w wersji syryjskiej żadne z imion semickich nie ma formy która wskazywałaby na pochodzenie z oryginału greckiego. Brak też przy nich końcówek przypadków greckich, które dość często zdradzają grecką podstawę przekładu tekstów syryjskich. Po drugie semickie spółgłoski niemożliwe do oddania w greckim i stąd trudne do zrekonstruowania przy translacji na język semicki, są tutaj zachowane. Najważniejszym argumentem wszakże wydaje się być słowo "zostaw"¹⁹ występujące w niemieckim przekładzie wersji ormiańskiej, które oddaje syryjskie *ŽÇbhaq b-*, dosłownie "zostaw w".²⁰ Należy jednak zauważyć że czasownik *ŽÇbhaq b-* jest także, choć rzadziej, używany w znaczeniu "wyślij do". Tłumacz ormiański wybrał najbardziej podstawowe znaczenie słowa, przez co powstało wrażenie, jak gdyby dla autora apokryfu Efez, Antiochia, Aleksandria i Tessaloniki leżały blisko Rzymu. Nie wydaje się, by nasz autor mógł być aż takim ignorantem. Tłumacz ormiański popełnił zatem pomyłkę, cenną dla nas, bowiem wskazującą, że używał on do przekładu tekstu syryjskiego. Jeśli dodamy, że tekst grecki nie jest znany, hipoteza na temat tego, że oryginał *Listu* powstał w języku syryjskim, nabiera większego prawdopodobieństwa.

Ustalenie dalszych zależności literackich, na przykład związków z *Aktami Piłata*, wymaga dalszych szczegółowych badań.

Niniejszy przekład został dokonany z tekstu syryjskiego. W aparacie podajemy jedynie ważniejsze różnice między wersjami syryjską a ormiańską, wykorzystując przy tym niemiecki przekład Vettera. Odnotowujemy również szkielet spółgłoskowy imion, których przyjęta forma jest w większości jedynie konwencjonalna. Brak w piśmie syryjskim liter oznaczających samogłoski, pozwala jedynie na hipotetyczną rekonstrukcję wymowy imion nieznanych. Dla ułatwienia lektury czytelnikowi polskiemu posłużyliśmy się drobnymi dodatkami, które zostały ujęte w nawiasach.

¹⁸ Mając na uwadze wpływ jaki wczesne chrześcijaństwo syryjskie wywarło na ormiańskie, taki kierunek przekładu nie jest niczym dziwnym.

¹⁹ Zob. przypis 15 do przekładu.

²⁰ Niem. *hinterlassen*, zob. przyp. 17 do przekładu.

[List Jakuba do Kwadratusa: przekład]

Oto list, który Jakub biskup Jerozolimy wysłał do Kwadratusa,²¹ do kraju Italii (prosząc), by go powiadomił (o tym), co zarządził cesarz Tyberiusz w sprawie Żydów, którzy ukrzyżowali Chrystusa i uznali Jego zbawcze zmartwychwstanie za nieprawdziwe²²

Od Jakuba biskupa Jerozolimy do Kwadratusa, oddanego wychowanka, wiernego ucznia w Panu. Pokój!

Bracie nasz i synu, ucieszyłem się usłyszawszy jak bardzo troszczysz się o (szerzenie) nauki Chrystusowej, dbasz o tych, którzy trwają w sprawiedliwości i prawdzie, (że) prowadzisz dysputy z Żydami i poganami, a winnym ukrzyżowania wskazujesz na świadectwa o Panu zawarte w Księgach. Tak bowiem jak występowali przeciw Panu naszemu gdy czynił znaki i cuda, tak też i dzisiaj w sporach²³ przeciw nam występują.

Wiadomo teraz, że ich obłuda wyszła wyraźnie na jaw przed prefektem²⁴ Poncjuszem Piłatem. Przywódcy Żydów Annasz, Kajfasz, Beniamin i Nachmael²⁵ wyznali, że przekupili pilnujących grobu Pana naszego, oraz strażników, Arystydesa²⁶ i Aetiosa,²⁷ którzy przyznali, że (w swych zeznaniach) pominęli to, co widzieli, mówili zaś o czymś, czego nie widzieli.²⁸ Strażnicy ci przyznali się też, że wzięli łapówkę za to, by zataić, że Pan nasz Jezus Chrystus rzeczywiście zmartwychwstał.²⁹

Gdy Piłat dowiedział się prawdy o tej sprawie, kazał ich sprowadzić i wtrącić do więzienia gdzie trzyma się przestępców.³⁰ Ponieważ Piłat był prokuratorem³¹ z ramienia cesarza, naszego władcy, napisał i wysłał doń list powiadamiając go o tym, co Żydzi uczynili z Jezusem Chrystusem. Przeraził się bowiem bardzo tym, co usłyszał od swych informatorów, (a mianowicie) że Jezus był królem Żydów.³² Wszystko to

²¹ Syr. *Qwdwrwřws*, co może być wymawiane *Qodorotos*, *Qudurutus*, lub jeszcze inaczej, w zależności od tego, czy w odczytywać jako *o*, czy *u*, istnieją bowiem obie możliwości.

²² "i uznali Jego zbawcze zmartwychwstanie za nieprawdziwe" - orm. om. (= omija).

²³ Orm. + "i w ich zakłamaniu".

²⁴ Syr. *řymwn*, gr. ἡγεμόν; orm. - "sędziego"

²⁵ Syr. *Hnn* (= *Hannān*), *Qyp* (= *Qayāphā*), *Bnymyn* (= *Benyāmēn*), *Nřm*²*řl* (= *Nahmā*²*řl*).

²⁶ Syr. *řstřdws*.

²⁷ Syr. *řřř*²*ws*; orm.: Anatolius.

²⁸ "mówili zaś o czymś czego nie widzieli" - orm. om.

²⁹ Syr. *qōm men bēth mūthē* może znaczyć "powstał z grobu" lub "powstał z domu zmarłych", tj. "z Szeolu"

³⁰ "gdzie trzyma się przestępców" - orm. om.

³¹ Syr. *řpřřřpā* < gr. ἐπίτροπος; orm.: "chiliarchą"

³² Orm. ma inny tekst tego zdania: "Nabrał on bowiem poważnych podejrzeń po tym co od nich usłyszał. Jezus, mówili, jest królem Żydów." (Denn er hatte starken Verdacht infolge jener Rede, die er von ihnen hörte. Dieser Jesu, sagen sie, war König der Juden.; Van den Broeck, s. 57).

opisał w swym liście. Żydzi zaś nie wiedzą, co cesarz w tej sprawie postanowił. Ponieważ żyjecie w pobliżu cesarza,³³ ³⁴ postaraj się, bracie nasz, dowiedzieć się i dać mi znać, jakie rozporządzenie wydał cesarz przeciw nim. Powiadom mnie pisząc (o tym) szczegółowo.

Kopię listu, który będziesz stał do mnie, wyślij do³⁵ kościoła w Efezie, do kościoła Antiochii, do Marka ewangelisty³⁶, (oraz do) Saula zwanego Pawłem, który teraz jest w Tessalonikach.³⁷

Piszę do ciebie o tym (wszystkim po to), by inni³⁸ poznali podstępny Żydów, tak jak my (je) znamy.³⁹

(Donoszę ci dalej, że) Filip, Seneka, Justus, Lewi⁴⁰ i Peri,⁴¹ ⁴² słynni żydowscy uczeni w Piśmie, przyszedli do mnie,⁴³ wyznali Chrystusa i otrzymali chrzest. Teraz prowadzą dysputy ze swymi współrodakami.⁴⁴

Gamaliel⁴⁵ zaś, ich arcykapłan, nie zaprzecza (boskości) Chrystusa, jak (to czynią) jego współtwierci, ale też nie wyznaje (Go) otwarcie tak jak my. Wszelako nie słucha tych, którzy nas oskarżają i nie uznaje ich zarzutów.⁴⁶ Zachowuje milczenie (i) rezerwę zwłaszcza po tym, gdy zobaczył jak Pan nasz wniebowstał do swego Ojca, i jak dobra (o Nim) nowina rozeszła się na cały świat,⁴⁷ tak że teraz przez

³³ Dosł.: "u was jest cesarz"

³⁴ Orm. zamiast "cesarza" ma "króla Italii".

³⁵ Syr. *šabhaq b-*, dosł.: "zostaw w". Por. niżej wersję ormiańską, n. 17.

³⁶ T.j. do Aleksandrii.

³⁷ Wersja ormiańska tego akapitu jest dość różna i brzmi: "Kopię listu który będziesz stał do nas, zostaw w kościele w Efezie u Jana syna Zebedeusza, i w kościele Antiochii u Szymona Kefasa. Ja zaś (sam) pošlę jego kopię do kościoła Aleksandrii do Marka Ewangelisty, i do Pawła, który był naszym towarzyszem i współpracownikiem w Tessalonikach." Tekst ormiański w przekładzie Vetter'a: "Und die Abschrift des Briefes, den du an uns schickst, mögest du hinterlassen in der Kirche von Ephesus bei Johannes, dem Sohne des Zebedäus, und in der Kirche von Antiochia bei Simon dem Felsen. Auch schicke ich ferner die Abschrift davon an die Kirche von Alexandria an Marcus, den Evangelisten, und an Paulus der unser Genosse und Mitarbeiter zu Thessalonike war."

³⁸ Syr. *nukhrāyē* - dosł.: "obcy" - chodzi zapewne o ludzi którzy nie byli ani Żydami ani chrześcijanami. Orm. "mieszkańcy odległych krajów" (Vetter: "Fernwohnende").

³⁹ "tak jak my (je) znamy": orm. "któży nie uwierzyli"

⁴⁰ Syr. *Pylypws, Synyqws* (orm.: *Senikus*), *Ywstpw, Lwy*.

⁴¹ Syr. *Pry*, orm.: *Aphre*.

⁴² Orm. + "i Juda"

⁴³ Orm. + "wraz z innymi swymi towarzyszami".

⁴⁴ Orm. + "na podstawie pism proroków".

⁴⁵ Syr. *Gm'ly'l*.

⁴⁶ Dosł. "słów"

⁴⁷ Orm. + "jak światło słoneczne które ogarnia wszelkie stworzenie".

wszystkich⁴⁸ jest czczony⁴⁹ wraz ze swym Ojcem chwalebny i Duchem Jego boskości. (Nowina ta) daje⁵⁰ życie wszystkim, którzy wierzą w Niego.⁵¹

Oto poprzez tajemnicę Jego ciała i krwi, które nam ofiarował (opuszczone zostały) ołtarze, ustały ofiary Żydów, i nie ma już ich kapłanów ani lewitów, którzy(by) składali ofiary na ołtarzach wedle dawnych zwyczajów. (Bóg) bowiem odebrał im kapłaństwo i nam je dał. Obiecał (też) że pozostanie On z nami aż do końca świata.⁵²

Przekaż wiele pozdrowień Nikanorowi,⁵³ Parmenasowi,⁵⁴ Onesiforowi⁵⁵ i wszystkim wiernym w waszym zgromadzeniu.⁵⁶ Ciebie z kolei pozdrawiają wierni wyludnionej Jerozolimy, która ma (teraz) więcej mieszkańców.⁵⁷ Czekam, bracie mój, byś w paru słowach (odpowiedział) na (mój) list do ciebie.⁵⁸

2. Korespondencja Longinusa z Augustem na temat Trzech Króli

W literaturze syryjskiej zachowała się apokryficzna korespondencja mędrca czy filozofa imieniem Longinus z cesarzem Augustem dotycząca wizyty Trzech Króli w Betlejem. Longinus powiadamia cesarza o tym, że na teren cesarstwa rzymskiego przybyli "Persowie ze wschodu", by złożyć dary pewnemu chłopcu niedawno urodzonemu w Judei. Cesarz odpowiada, że zasięgnie w tej sprawie informacji od Heroda.

Longinus (nie mający oczywiście nic wspólnego ze znanym z cyklu Piłata Longinusem, żołnierzem, który przebił bok Chrystusa) jest w *Korespondencji* przedstawiony jako historyk, autor książki o fikcyjnych wojnach Rzymian przeciw Antiocheńczykom.⁵⁹

⁴⁸ Orm. + "pogan"

⁴⁹ Orm. + "i wystawiany przez wszystkie języki".

⁵⁰ Dost. "rozdziela".

⁵¹ "...wraz ze swym Ojcem chwalebny i Duchem Jego boskości. (Nowina ta) daje życie wszystkim którzy wierzą w Niego." - orm. om.

⁵² Akapit ten w wersji orm.: "Poprzez tajemnicę Jego ciała i krwi które nam ofiarował, usunął też ofiary z domu winnych ukrzyżowania, bowiem odebrał im kapłaństwo i nam je dał. Jest On ze swymi czcicielami i nie opuści ich aż do końca tego świata [... tu następuje kilka słów niezrozumiałych], o czy sam wiesz."

⁵³ Syr. *Nyq'nwr*.

⁵⁴ Wg. wersji orm.; syr. *Prmwn'*

⁵⁵ Wg. wersji orm.; syr. *'Nysyprws*.

⁵⁶ Orm. + "kapłanom i starszym"

⁵⁷ "Ciebie z kolei pozdrawiają wierni wyludnionej Jerozolimy, która ma (teraz) więcej mieszkańców." - orm. "Pozdrawia cię tutejszy kościół jerozolimski."

⁵⁸ "Czekam, bracie mój, byś w paru słowach (odpowiedział) na (mój) list do ciebie." - orm.: "Czekam i mam nadzieję że mi napiszesz o tych sprawach (i prześlesz) za pośrednictwem Arystydesa"

⁵⁹ Por. W. SPEYER, *Die literarische Fälschung im heidnischen und christlichen Altertum: ein Versuch ihrer Deutung*, (Handbuch der Altertumswissenschaft 1:2), München 1971, s. 246, przyp. 2.

Istnieje wprawdzie niezależny przekaz *Korespondencji* w odrębnej tradycji rękopiśmiennej (zachowanej w późnych rękopisach, z XIX-XX w.⁶⁰), podstawowymi jej świadkami są jednak syryjskie teksty historiograficzne z okresu od VII-ego do XIII-ego wieku.

Tekst *Korespondencji* z niezależnego przekazu wydał w 1908 r. Ignacy Efreem II Rahmani, zasłużony dla studiów syrologicznych patriarcha syryjsko-katolicki.⁶¹ Dzieła historiograficzne, które zawierają nasz apokryf, wszystkie opublikowane, to:

- *Kronika Maronicka*, powstała niedługo po r. 664;⁶²

Kronika Michała Starszego (Syryjczyka), patriarchy Kościoła Syryjsko-Ortodoksyjnego w latach 1166-1199;⁶³

Chronografia Grzegorza BarHebraeusa, wielkiego polihistora syryjskiego (XIII w.)⁶⁴ i *maphriana*, tj. zwierzchnika prowincji wschodnich Kościoła Syryjsko-Ortodoksyjnego,

- *Księga Pszczoły*, szkic *historiae sacrae* Salomona, wschodnio-syryjskiego metropolity Basry (XIII w.).⁶⁵

Do listy tej należy także dodać

- *Scholion*, wielki komentarz do Biblii, wschodnio-syryjskiego egzegety Teodora BarKoni (zm. po 792).⁶⁶

Ponadto *Korespondencja* znana jest w przekładzie arabskim, zawartym w uniwersalnej *Kronice*⁶⁷ Agapiusza (Mahbub'a) z Mabbug (Ar. Manbidż) z połowy X w.⁶⁸

⁶⁰ N. ZEEGERS-VANDER VORST, "Quatre pièces apocryphes néotestamentaires en version syriaque", w: *Illo Symposiium Syriacum 1980: Les contacts du monde syriaque avec les autres cultures (Goslar 7-11 Septembre 1980)*, ed. R. Lavenant, (OCA 221), 1983, s. 65 (65-77).

⁶¹ *Apocryphi Hypomnemata Domini nostri seu Acta Pilati antiqua versio syriaca, quam nunc primum edidit, latine vertit atque notis illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani* (Studia Syriaca 2), Scharfeh 1908, tekst syr. s. 20n, tł. łac. s. 38;

⁶² *Chronicon Maroniticum*, ed. E.-W. Brooks, interpret. I.-B. Chabot, w: *Chronica minora*, ed., trad. I. Guidi, alii, CSCO 3-4/ Syr 3-4, 1904, tekst syr. s. 55,5-13; tł. łac. s. 45.

⁶³ *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, éd. et trad. en français par J.-B. Chabot, t. I-IV, Paris 1899-1924, s. 88a, 16-27, tł. franc. t. I, s. 138-139.

⁶⁴ *The Chronography of Gregory Abū'l-Faraj 1225-1286, the son of Aaron, the Hebrew Physician, known as Bar Hebraeus, being the first part of his Political History of the World*, I: English Translation; II: Facsimiles of the Syriac Texts in the Bodleian MS. Hunt No 62, [ed. & tr. by] E.A.W. Budge, London 1932, tekst syr. s. 16ra, 2-12, tł. ang. s. 47.

⁶⁵ [Solomon of Basra], *The Book of the Bee*, the Syriac text ed. ..., with an English transl. by E.A.W. Budge, (Anecdota Oxoniensia: Semitic series, I: 2); Oxford 1886, tekst syr. s. 94,13-95.4; tł. ang. s. 86.

⁶⁶ Theodorus Bar Koni, *Liber scholiorum*, ed. A. Scher, t. II, CSCO 69/Syr 66, 1912, s. 73,1-74,2; tł. franc.. Théodore Bar Koni, *Livre des scolies (recension de Séert)*, trad. R. Hespel, R. Draguet, t. II, CSCO 432/Syr 188, 1982, s. 52.

⁶⁷ Taki jest właściwy tytuł dzieła (zob. R. Köbert, Buch des Titels oder Buch der Chronik?, *OCP* 40 (1974), s. 190-192), choć jest ono zwykle cytowane jako *Kitāb al-'Unwān (Księga Tytułu)*, który to tytuł został błędnie przyjęty przez wydawcę, zob. następną notę.

Podobnie jak w przypadku wielu innych apokryfów, wiek tekstu *Korespondencji* nie jest łatwy do ustalenia. Że jednak mamy tu do czynienia z tekstem późnoantycznym, czy wczesno-średniowiecznym, wnosić należy na podstawie wieku najstarszego świadka tekstu, *Kroniki Maronickiej* (VII w.).

Terminus post quem jest trudniejszy do ustalenia. Skoro *Korespondencja* jest obecna zarówno u wchodnio- jak i zachodnio-syryjskich autorów, można by uważać, że pochodzi z okresu przed rozłamem między tymi kościołami, powstałym w wyniku sporów chrystologicznych w V w. Nie jest to jednak argument pewny, bowiem skądinąd wiemy że wymiana rękopisów między intelektualistami należącymi do obu zwalczających się Kościołów była kontynuowana również po rozłamie.

Nicole Zeegers-Vander Voorst,⁶⁹ znalazłszy *Korespondencję* w czterech bardzo późnych rękopisach (XIX-XX w.), które również zawierają kilka innych apokryfów, powstałych w V w. i przełożonych na syryjski z greckiego, uznała że i nasz tekst powstał w V w., po grecku. *Korespondencja* jest jednak znana jedynie z tekstu syryjskiego, a tym samym, jak to już argumentowaliśmy w odniesieniu do innego apokryfu,⁷⁰ jest dość prawdopodobne że oryginał jej powstał również w tym języku.

Wydaje się, że w obecnym stanie badań nie można podać wieku powstania *Korespondencji* z większą precyzją niż okres między V a VII w.

Wersja cytowana przez Teodora BarKoni w jego *Scholionie* jest uzupełniona o odpowiedź Heroda. Zawiera ona łaciński termin *sacra*, oznaczający list cesarski. Ponieważ jest to element, którego raczej nie mógł wymyślić wschodnio-syryjski pisarz, żyjący w końcu VIII wieku na terenie byłego państwa perskiego, można przyjąć że informację tę znalazł on w źródle, z którego kopiował *Korespondencję*. Przemawiałoby to za pierwszeństwem wersji dłuższej. Z drugiej jednak strony w wersji krótszej, zawartej w najwcześniejszym źródle, *Kronice Maronickiej*, i u innych świadków zachodniosyryjskich, łącznie z tradycją niezależną, August odpowiada Longinowskiemu że spodziewa się wyjaśnienia wizyty Persów od Heroda, swego satrapy w Judei. Odpowiedź ta stwarza literackie "zamówienie" na dopisanie takiego tekstu w imieniu Heroda. Rezultat mamy w wersji dłuższej, co sugeruje że jest ona późniejsza, w przeciwnym bowiem wypadku trudno byłoby znaleźć uzasadnienie, dlaczego odpowiedź Heroda miałaby zostać usunięta z wersji krótszej.

Odpowiedź Heroda w *Korespondencji* u Teodora BarKoni jest zależna od innego apokryfu, mianowicie *Opowieści o Magach* znanej z tekstu syryjskiego, zachowanego w *Kronice Pseudo-Dionizego z Tel-Mahre* (775/6 r.) oraz ze skrótu łacińskiego, tzw. *Opus Imperfectum in Matthaeeum* z V w.⁷¹ W relacji tej Herod odpowiada Augustowi, że perscy przybysze powiedzieli mu, iż przybyli do Judei ponieważ ich przod-

⁶⁸ Histoire universelle (Kitab al-'Unvan) écrite par Agapius (Mahboub) (Xe siècle), arabe et français par A. Vasiliev, *PO* 7,4 (= 34), 1911, s. 463.

⁶⁹ Zob. przyp. 2.

⁷⁰ Zob. wstęp do przekładu *Świadectw Ursyniusza*.

⁷¹ Bliżej o tym apokryfie w: W. WITAKOWSKI, "The Magi in Syriac tradition", *VoxP* 1999 (w druku).

kowe przykazali im tak uczynić. Wątek ten jest właśnie szerzej rozwinięty we wspomnianej *Opowieści o Magach*.

Ze względu na duże różnice między obydwoma wersjami *Korespondencji* podajemy przekład obu, za podstawę krótszej przyjmując wersję z *Kroniki Maronickiej* (skrót: *Mm*) uwzględniając jednak innych świadków tekstu: *Kronikę* Michała Starszego (skrót: *MS*), *Chronografię* BarHebraeusa (BH) oraz wersję z przekazu niezależnego według edycji Rahmaniego (R).

Podstawą przekładu wersji rozszerzonej jest tekst Teodora BarKoni. Salomon z Basry w *Pszczole* podaje streszczenie wersji krótkiej, choć ma także informację o liście Augusta do Heroda. Ponieważ jednak Salomon relacjonuje również inne tradycje syryjskie na temat Magów, np. *Proroctwo Zardosza* (= *Zaratusztry*) o *Panu naszym*, w tym tę, która pochodzi z *Opowieści o Magach*, można wnosić, że z tego powodu pominał tekst odpowiedzi Heroda.

*O przybyciu magów*⁷²

Również⁷³ Longinus,⁷⁴ rzymski⁷⁵ uczony, wspomina (o przybyciu Magów) w tym czasie,⁷⁶ w swej trzeciej księdze o wojnie⁷⁷ Rzymian i ich zwycięstwie nad⁷⁸ Antiochią⁷⁹ w Syrii,⁸⁰ pisząc⁸¹ do cesarza:⁸²

"Persowie⁸³ ze Wschodu wkroczyli na terytorium twego królestwa, przybyli⁸⁴ i przynieśli dary⁸⁵ dla małego⁸⁶ chłopca, który się urodził w Judei.⁸⁷ Kim on jest i czym jest synem, jeszcześmy nie słyszeli. Zechciej teraz ty zbadać tę sprawę."⁸⁸

⁷² Taki tytuł tylko u BH. Jeden z manuskryptów Rahmaniego (C) ma tytuł "*List który filozof Longinus wystął do cesarza*"

⁷³ MS, BH, R om.

⁷⁴ Mm: *Lwngynws*; MS, R: *Lwngnws*; BH: *Lwgnws*.

⁷⁵ BH: *grecko-rzymski*.

⁷⁶ *rzymski uczony czasie* - R om.

⁷⁷ R: *wojnach*.

⁷⁸ *ich zwycięstwie nad (Antiochią)* - R: *ich podporządkowaniu sobie (Antiochii)*.

⁷⁹ MS: *Antiocheńczykami*.

⁸⁰ *wspomina Syrii* - BH om.

⁸¹ Mm, MS: *mówiąc*.

⁸² R + *Augusta*.

⁸³ BH: *Magowie perscy*.

⁸⁴ Mm om.

⁸⁵ R + *do kraju Judei*.

⁸⁶ MS om.

⁸⁷ Mm, R: *tam*.

⁸⁸ *Zechciej teraz ty zbadać tę sprawę* - Mm, MS, BH om.; por. tekst u Teodora BarKoni.

August⁸⁹ posłał (następujące) pismo do Longinusa:⁹⁰

"Herod,⁹¹ satrapa, którego tam zostawiłem,⁹² poinformuje mnie⁹³, pisząc⁹⁴ o tym, kto to jest."⁹⁵

Korespondencja Longinusa z Augustem

wersja w *Scholionie* Teodora BarKoni

Longinus,⁹⁶ filozof, posłał (następujący list) do cesarza:

"Wiedz, o królu, że Persowie ze Wschodu wkroczyli na terytorium twego królestwa i przybyli do Palestyny, przynosząc dary dla małego chłopca, który się tam urodził. Kim on jest i czym jest synem, jeszcześmy nie słyszeli. Zechciej teraz ty zbadać tę sprawę."

*Sacra*⁹⁷ Augusta⁹⁸ do Heroda:⁹⁹

"Cesarz August do Heroda, satrapy kraju Palestyny. Pokój!

Usłyszałem, że cudzoziemcy przybyli z kraju Wschodu do kraju Palestyny, złożyli hołd i ofiarowali dary małemu dziecku, o którym słyszeliśmy, że tam się urodziło. Powiadom nas, kim jest i czym jest synem ten, do którego zostały przysłane dary, i z jakiej przyczyny zostały mu ofiarowane."

Odpowiedź Heroda:

"Herod do naszego pana cesarza Augusta. Pokój!

Gdy zobaczyłem tych mężów, którzy przybyli ze Wschodu, pomyślałem, że są to albo szpiedzy, albo (wrogowie), którzy przybyli, by walczyć przeciw nam.¹⁰⁰ Gdy ich spytałem: "Co robicie w naszym kraju?", odpowiedzieli w te słowa:

"(Przybyliśmy) z powodu tradycji, (którą) otrzymaliśmy od naszych ojców, (a która zawierała takie przykazanie):

⁸⁹ Mm, MS, BH, R: ²*Gwstws*.

⁹⁰ *do Longinusa* - MS om.

⁹¹ Mm: *Hrwds*; MS, BH: ²*Yrwds*; R: ²*Yrws*.

⁹² MS: *został zostawiony*; BH, R: *zostawiliśmy*.

⁹³ MS, BH: *nas*.

⁹⁴ MS om.

⁹⁵ *o tym kto to jest* - Mm: *o wszystkim*; R: *o tym o czym pisałeś do mnie: kto przysłał mu dary i z jakiego powodu*.

⁹⁶ Syr.: *Lwgynws*;

⁹⁷ T.j. list cesarski; syr.: *sqr*²;

⁹⁸ Syr.: ²*Gwstws*.

⁹⁹ Syr. *Hrwds*.

¹⁰⁰ W tradycji syryjskiej, zawartej np. u Jakuba z Edessy († 708) i Michała Starszego, Magom towarzyszyło wielotysięczne wojsko.

'Gdy zobaczycie gwiazdę świetlistą, weźcie dary i udajcie się do kraju Judei, bowiem tam urodzi się król Mesjasz. Padnijcie przed nim na ziemię i ofiarujcie (mu) dary. Obyście tego nie zlekceważyli!'

Przybyliśmy więc zgodnie z tym, co nam przykazano."

(Później), gdy się zorientowałem, że ci mężowie nie wrócili do mnie, (jak obieca-
li), rozkazałem zabić małych chłopców w tym mieście. Ty zaś nie kłopotz się tą
sprawą, bo on został zabity wraz z tymi chłopcami. Miej się dobrze!"

3. Świadectwa Ursyniusza

Tłumaczone poniżej dwa krótkie teksty apokryficzne zostały przez M. Geerards'a w jego wykazie nowotestamentalnych tekstów apokryficznych zatytułowane, naszym zdaniem błędnie, *Epistulae Ursini et Patrophili*.¹⁰¹ Proponujemy nazwać je *Świadectwami Ursyniusza*, ponieważ nie mają one formy listu, lecz podają się - pierwszy za ekscerpt z pewnego dzieła, drugi zaś za zapis rozmowy między uczniem a nauczycielem. Ursyniusz (syr. ŪWrsynws), postać jak się wydaje znana tylko z tych tekstów, jest przedstawiony w *Pierwszym Świadectwie* jako osoba z otoczenia cesarza Tyberiusza, która wyraża swój niepokój wywołany trwożnymi zjawiskami towarzyszącymi śmierci Jezusa na krzyżu (zaćmienie słońca, trzęsienie ziemi itp.), w *Drugim* zaś jako nauczyciel filozofii, który komentuje imponujące rozpowszechnianie się chrześcijaństwa.

Świadectwa Ursyniusza znane są z niezależnego przekazu rękopiśmiennego (zachowane rękopisy są późne, z XIX-XX w.), oraz z cytatów w dwóch dziełach historiografii syryjskiej, *Kronice* Michała Starszego (Michała Syryjczyka, XII w.)¹⁰², i *Chronografii* Grzegorza BarHebraeusa (BarEvrojo, XIII w.)¹⁰³. Ponadto są one zawarte w chrześcijańsko-arabskiej *Kronice* Agapiusza (Mahbub'a) z Hierapolis (syr. Mabbug, ar. Manbidż) z połowy X w.,¹⁰⁴ która choć pisana po arabsku, leży w tradycji historiografii syryjskiej.

Wiek apokryfów nie jest znany, lecz okres powstania *Kroniki* Agapiusza dostarcza nam przynajmniej *terminus ante quem*. Nie wiemy z jakiego źródła zaczerpnął Agapiusz *Świadectwa Ursyniusza*, wydaje się jednak, że pochodziło ono z okresu przedmuzułmańskiego. Za *terminus post quem Pierwszego Świadectwa*, można przyjąć datę powstania wspomnianego tam listu Piłata do Tyberiusza (= *Raport Pi-*

¹⁰¹ I.M. GEERARDS, *Clavis apocryphorum Novi Testamenti*, Turnhout 1992, 189.

¹⁰² *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, éd. et trad. en français par J.-B. CHABOT, t. I-IV, Paris 1899-1924.

¹⁰³ *The Chronography of Gregory Abš'ül-Faraj 1225-1286, the son of Aaron, the Hebrew Physician, known as Bar Hebraeus, being the first part of his Political History of the World*, I: English Translation, II: Facsimiles of the Syriac Texts in the Bodleian MS. Hunt No 62 [ed. & tr. by] E.A.W. Budge, London 1932.

¹⁰⁴ *Histoire universelle (Kitab al-'Unvan) écrite par Agapius (Mahboub) (Xe siècle), arabe et français* par A. Vasiliev, *PO* 7:4 (= 34), 1911, s. 471, 501-502.

lata, Anaphora Pilati)¹⁰⁵, tj. V w.¹⁰⁶ Tym samym prawdopodobny czas powstania naszego apokryfu to okres od V do VII w. *Drugie Świadcтво*, w którym imię głównej osoby jest to samo, co w *Pierwszym*, powstało najprawdopodobniej w tym samym okresie i środowisku. Nicole Zeegers-Vander Voorst w swym artykule, jedynej jak dotąd pracy poświęconej *Świadcтwom Ursyniusza*,¹⁰⁷ opowiada się, z należytą ostrożnością, za wiekiem V.

Zdaniem tejże autorki językiem oryginalnym utworu był grecki, z którego został on przełożony na syryjski wraz z większym zespołem literatury związanej z Piłatem. Jednakże związek *Świadcтw* z innymi apokryfami dotyczącymi Piłata, jak również z trzecim tekstem przez nią omawianym, *Korespondencją Longinusa z Augustem* (*Clavis* 309:1), nie jest tak oczywisty, jak to ona sugeruje. Badaczka znalazła wprawdzie wszystkie trzy (cztery, wedle jej rachuby)¹⁰⁸ teksty w czterech rękopisach z XIX-XX w. zawierających większą grupę apokryfów przełożonych z greckiego, lecz fakt ich wspólnej transmisji w tak późnych rękopisach nie może świadczyć o tym, że blisko półtora tysiąca lat wcześniej wszystkie one zostały przełożone z greckiego. Przeciwno takiej hipotezie przemawia też fakt, że *Świadcтwa Ursyniusza* są znane wyłącznie z wersji syryjskiej. Kwestia języka oryginału jak również okresu powstania wymaga jednak dalszych badań.

W obu *Świadcтwach* Ursyniusz jest przedstawiony jako poganin i stąd jego wypowiedzi potwierdzające boskość Jezusa i prawdę wiary chrześcijańskiej nabierają większej wagi propagandowej. W *Kronice* Michała Sraszego *Pierwsze Świadcтwo* jest cytowane w rozdziale, który zawiera również inne relacje pogan o okolicznościach śmierci Jezusa na krzyżu, n.p. Phlegona, którego Michał Starszy cytuje za *Kroniką* Euzebiusza.¹⁰⁹ Jednakże w tekście przekazu niezależnego, być może przez nieudolność kopisty, Ursyniusz wyraża się o Jezusie jako "naszym Panu", co osłabia zamierzony przez autora efekt propagandowy.

Poniższy przekład *Pierwszego Świadcтwa Ursyniusza* ma za podstawę jedyne jak dotąd wydanie tekstu niezależnego, opublikowane przez Ignacego Efrema II Rahmаниego, syryjsko-katolickiego patriarchę Antiochii, w 1908 r. Do swej edycji Rahmani

¹⁰⁵ Istnieje też wersja syryjska tego apokryfu: *Apocrypha Sinaitica*, ed. & transl. into English M. D. Gibson (*Studia Sinaitica* 5), London 1896, s. 1-14, tekst. syr. s. A-YD [= 1-14].

¹⁰⁶ *Apokryfy Nowego Testamentu, t. 1: Ewangelie apokryficzne*, 2, p. red. M. Starowieyskiego, Lublin 1980, s. 463.

¹⁰⁷ N. Zeegers-Vander Vorst, "Quatre pièces apocryphes néotestamentaires en version syriaque", [w:] *IIIo Symposium Syriacum 1980: Les contacts du monde syriaque avec les autres cultures (Goslar 7-11 Septembre 1980)*, ed. R. Lavenant, (OCA 221), 1983, s. 65-77.

¹⁰⁸ Autorka ta, a za nią M. Geerards, traktuje *Drugie Świadcтwo Ursyniusza* jako dwa teksty: *Epistula Patrophili ad Ursinum* i *Epistula Ursini ad Patrophilum* (*Clavis* 309:3 & 4).

¹⁰⁹ Por. *Kronika Hieronima (Evsepii Pamphili Chronici canones latine vertit, adavxit, ad sva tempora prodvxit S. Evsebivs Hieronymus, ed. J.K. FOTHERINGHAM, Londinii 1923, p. 256-257)*, i przekład armeński: Eusebius, *Die Chronik*, aus dem Armenischen übers., mit textkritischem Commentar hrsg. v. J. KARST (GCS: Eusebius Werke 5), Leipzig 1911, s. 213.

użył tylko jednego, dość późnego rękopisu ze swej własnej kolekcji.¹¹⁰ Dla celów porównawczych podajemy też przekład nieco skróconej wersji apokryfu zawartej w *Kronice* Michała Starszego (skrót: MS),¹¹¹ według której *Świadectwo* jest ekscerptem z większego dzieła Ursyniusza.

Przekład *Drugiego Świadectwa* został dokonany na podstawie *Kroniki* Michała Starszego¹¹² i *Chronografii* Grzegorza BarHebraeusa (skrót BH).¹¹³ Ten ostatni skopiował je z *Kroniki* Michała, z lepszego jednak manuskryptu niż ten, który opublikował J.-M. Chabot. N. Zeegers-Vander Vorst podaje, że tekst *Drugiego Świadectwa* istnieje również w przekazie niezależnym; w tej wersji nie został jednak dotychczas opublikowany.

Pierwsze Świadectwo Ursyniusza (Clavis 309:2)

Rzekł Ursyniusz:¹¹⁴

Wielkie było nieszczęście, które nas dotknęło i (wielka) trwoga, która nas opanowała, gdy zaćmiło się słońce, nie tak jak zwykle się czasami ściemniać, i (gdy) nastąpiło wielkie trzęsienie ziemi. Straszne też były okropności, o których słyszeliśmy, że działy się w miastach Hebrajczyków.¹¹⁵ I oto dziś dowiedzieliśmy się słysząc z (odczytanego w naszej obecności) listu, który Piłat wysłał z Judei do naszego pana, cesarza Tyberiusza,¹¹⁶ że wszystkie te przerażające rzeczy wydarzyły się z powodu śmierci pewnego męża, którego ukrzyżowali Żydzi.

Gdy cesarz to usłyszał, posłał list grożący tym, którzy ukrzyżowali Pana naszego i odwołujący Piłata, który postąpił wedle woli Żydów.

Wersja w *Kronice* Michała Starszego:

Również Ursyniusz¹¹⁷ w V-jej księdze (swego dzieła) rzekł tak:

Wielkie nieszczęście nas dotknęło, gdy zaćmiło się słońce i zatrzęsała się ziemia. Słyszeliśmy (też) o strasznych okropnościach (działających się) w miastach Hebraj-

¹¹⁰ *Apocryphi Hypomnemata Domini nostri seu Acta Pilati antiqua versio syriaca*, quam nunc primum edidit, latine vertit atque notis illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani (Studia Syriaca 2), Scharfeh 1908, tekst syr. s. 20f, tł. łac. s. 38; N. Zeegers-Vander Voorst zapowiadała nowe wydanie apokryfu na podstawie wszystkich znanych rękopisów; edycja ta jeszcze się nie ukazała.

¹¹¹ MS 90c, 6-14, tł. franc. t. I, s. 144.

¹¹² MS 103a, 16-37; tł. franc., t. I, s. 169.

¹¹³ BH 18va, 3 l. od dołu - 18b, 11; tł. ang. t. I, s. 52.

¹¹⁴ Syr. ³*Wrsynyws*.

¹¹⁵ Syr. ⁶*Ebhrāyē*.

¹¹⁶ Syr. *Tybryws*.

¹¹⁷ Syr. ³*Wrsynyws*.

czyk¹¹⁸. Oto dziś zrozumieliśmy, dowiedziawszy się z listu, który Piłat wysłał z Palestyny¹¹⁹ do króla Tyberiusza,¹²⁰ że (te) straszne rzeczy wydarzyły się z powodu śmierci pewnego męża, którego Żydzi ukrzyżowali.

Gdy cesarz usłyszał (o tym), pogroził Żydom i odwołał Piłata, ponieważ ten postąpił wedle woli Żydów.

Drugie Świadcstwo Ursyniusza (Clavis 309:3-4)

Gdy posłanie Chrystusa urosło w potęgę, filozof Patrofil¹²¹ rzekł do swego mistrza Ursyniusza:¹²²

- Jak to się dzieje, że wszystkie ludy wierzą w ukrzyżowanego człowieka? Oto bowiem Teodor¹²³, głowa mędrców w Atenach, a także filozof¹²⁴ Afrykanus¹²⁵ z Aleksandrii, i Martynus¹²⁶ z Beir(utu)¹²⁷ oraz wielu innych czczą Chrystusa. Choć (czciciele ci) nie żyją w bogactwie, są potężni w mowie i czynach.

(Ursyniusz) odpowiedział mu:

- Nie dziw się, że wszyscy mu się podporządkowują. Myślę, że bogowie i kapłani¹²⁸, którzy im służą, (też) staną się jego wyznawcami. To że jego uczniowie nie oddają się wstrętnym grzesznym zwyczajom, świadczy o tym, że ich nauka jest o wiele bardziej prawdziwa niż jakakolwiek inna.

TRIS APOCRYPHES EN VERSION SYRIAQUE

Résumé

L'auteur donne la traduction de trois apocryphes en version syriaque, c'est-à-dire *Épître à Quadratus* (*Clavis Apocryphorum NT 308*), la correspondance de Longin avec August et le témoignage de Ursinius (*Clavis Apocryphorum NT 309*). La traduction est munie de l'introduction et du commentaire philologique.

¹¹⁸ Syr. 'Ebhryāyē.

¹¹⁹ Syr. Plstyny.

¹²⁰ Syr. Tybryws.

¹²¹ Syr. MS Pṭrwpylws. BH Pṭrwpylws.

¹²² Syr. 'Wrsynyws.

¹²³ Syr. MS T'wdwr; BH T'wdwr'.

¹²⁴ filozof: MS om.

¹²⁵ Syr. MS 'Pryqy'nws; BH 'Pryqy'nw.

¹²⁶ Syr. Mrṭynws.

¹²⁷ Tekst syr. ma tylko litery BRW, co wydawca *Kroniki* J.B. Chabot przyjmuje za skrót od *Brwṭws*.

¹²⁸ i ich kapłani: MS om.